

Szántó Iván

HAT PERZSA FESTMÉNY A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBEN

Az alábbiakban ismertető hat miniatúra tudományos feldolgozására mindeddig nem történt kísérlet. Pedig e festmények (Székely Nemzeti Múzeum, Gyárfás Jenő Képtár, ltsz. 96–101) megérdemlik a figyelmet, részben művészi kvalitásuk okán, részben pedig azért, mert segítségükkel Székelyföldön is tanulmányozhatjuk a perzsa művészet e becses műfaját.

A miniatúrák Szentkatolnai Bálint Gábortól (1844–1913) származnak, aki már 1877 elején fontos szerepet játszott a Székely Nemzeti Múzeum alakulásában-intézményesülésében, és haláláig gyarapította annak gyűjteményeit.¹ Egy 1879. tavaszi jegyzőkönyv szerint mind az 1873-as belső-ázsiai, mind pedig az 1877–1878-as indiai és távol-keleti kutatóútról került be tőle anyag, részben ajándékként, részben vásárlás útján. A vásárolt tárgyak egyike egy „kínai festvény”. A jegyzőkönyvből vagy kimaradt, vagy a tudós nem ezzel az alkalommal, de ugyanekkortájt értékesítette a miniatúrákat is – az irányadó budapesti egyetemi és akadémiai körökkel konfliktusba kerülve és ekkor már külföldre készülve. Csak az egyik fennmaradt, a *Nemere* hírlapban áprilisban közzétett gyarapodási listán jelenik meg a további „8 kínai kép”. A darabszám nyilvánvaló szedési hiba. Az 1879. szeptemberi ún. Alapleltárban ugyanezek a tételek, ugyancsak hibásan, „5 db kínai kép keretben vásárlás útján” (A.[Tárgyak]2035–2039). Végül a múzeum legkésőbb 1889-re elkészült, részletes ismertetésében tisztult le, hogy az említett „festvénnyel” együtt összesen *hét* „kínai” kép került be a gyűjteménybe.²

Mivel az ismertetés már ekkor enciklopedikus tájékozottságú szerzőjéről, Nagy Gézaról (1855–1915) nem feltételezhetjük, hogy kínainak nézte volna a több miniatúra mellett/hátoldalán is ott található írást, *kínai* alatt sokkal inkább a *kínai birodalom területéről származót* kell értenünk. Persze ez is bonyo-

lultabb: bár Nagy Géza még személyesen rákérdezhetett a vásárló özv. Cserey Jánosnéra (1821–1905), kérdés, a múzeum alapítója jól emlékezett-e (már a hírlapi lista megírásának idején is), hogy a jeles nyelvész csak a „festvényt” hozta-e a Mennyei Birodalomból (azt Mongóliából), vagy a miniatúrákat is. Utóbbiakat vagy még 1871–1874-ben szerezte be (Mongóliában, esetleg Asztrahánban vagy a cári birodalom más részén?), vagy 1877–1878-ban (Port Szaíd–Bombay–Bangalor–Kalkutta–Sanghaj útvonalon vagy hazatérőben).

Bálint Gábor mindenesetre megelőzte, ami a hat miniatúrát illeti, a perzsa művészet nagyarányú európai gyűjtésének 1910 körül mozgásba lendülő első nagy hullámát. Ennek leginkább azért van jelentősége, mert az 1910-et követő évtizedekben a hirtelen jött gyűjtői divathullámot számos ügyes hamisító is meglovagolta, akiknek tevékenykedése a mai napig megnehezíti az ismeretlen eredetű perzsa műalkotásokat rendszerezni kívánó kutatók dolgát.³ Mivel a festmények Bálint Gábor révén már 1879 előtt Háromszékre kerültek, nagy eséllyel 16–18. századi művekkel van dolgunk – későbbi idekerülésük esetén komolyan fontolóra kellett volna venni a 20. század eleji másolatok lehetőségét is. Mint hamarosan látni fogjuk, a gyűjtemény mindenképpen jelentős részben tartalmaz másolatokat, a kérdés így nem a művek eredetiségére vonatkozik, hanem arra, hogy mennyi idő választja el a másolatok létrejöttét az archetipusok létrejöttétől. Ez években, évtizedekben vagy akár évszázadokban is mérhető lehet: a pontos kormeghatározáshoz a perzsa művészet repetitív, konzervatív jellege miatt további vizsgálatokra, például a papír elemzésére is szükség lesz.

Valószínű, hogy a hat mű eredetileg nem tartozott össze, és talán nem is egyszerre készülhettek. Kivételt jelent a stílusban azonos GYJK. 96 és GYJK.

¹ Bálint Gábor 1877-ben adta első adományait a múzeumnak, az 1873-as belső-ázsiai gyűjtéséből (*Nemere*, 1877/16, 19). A későbbi adományokat lásd pl. *Nemere és Székely Nemzet*, 1901-től pedig *A Székely Nemzeti Múzeum 1901–1913. évi Jelentései*.

² CsSzn, 107 – a beragasztott jegyzőkönyv júniusra datálása utólagos bejegyzés, vélhetően emlékezetből, mert a rajta szereplő tételeket az említett, hírlapokban közzétett gyarapodási listák

márciusinak, majd májusnak azonosítják (*Nemere*, 1879/49, *Háromszék*, 1879/? – utóbbi lapszámból eddigi ismereteink szerint csak ez a cikkkivágás maradt fenn, lásd *CsSzn*, 113). A leíró katalógus adatát lásd NAGY Géza 1890, 88.

³ SZÁNTÓ Iván 2010, 34–43, kat. IV–V.; SOUDAVAR, Abolala 2016, 74–86.

97, amelyeket a képek körül olvasható azonos irodalmi mű is egymáshoz kapcsol. (1–4. ábra.) Abú Mohammed Eljász Nezámi Gandzsavi (1141–1209) lírai elbeszélőköltemény-ciklusáról, a *Khamszéról* ('Ötös') van szó, amely a perzsa, sőt a világirodalom legtöbbet illusztrált művei közé tartozik. Címét onnan kapta, hogy öt önálló költeményből áll, ezek sorrendben: *Makhzan ol-Aszrár* ('Titkok kincsestára'), *Khoszrou va Sírín* ('Khoszrou és Sírín'), *Lejli va Madzsún* ('Lejli és Madzsún'), *Eszkandárnáme* ('Nagy Sándor története') és *Haft pejkar* ('Hét képmás'). A két sepsiszentgyörgyi folió a *Haft pejkar*ból származik. Lehet, hogy már a Bálint Gábor általi beszerzés idejében lapjaira hullt kézirat volt ez, de egy szövegkivonat lehetősége is fennáll; erre utal, hogy a képpoldalakba „betördelt” verssorok Nezámi művében nem közvetlenül egymás után következnek. Ugyancsak rövidítésre utal, hogy az egyik lap képpoldalán az elbeszélés a túloldali sorokhoz képest egy hosszabb részt átugorva előreszalad. A másik lap ezzel szemben betartja a klasszikus perzsa kéziratok töréspont-szabályát, amely szerint a képpoldalba komponált első versornak az előző oldal utolsó sorát kell követnie. Mindezzel együtt az a lehetőség sem zárható ki, hogy a lapokat már eleve „kitépett” kéziratoldalként hozták létre valamelyik iráni bazárban, eladási céllal. Ezt a feltevést erősíti, hogy a polikróm csíkokra tagolt kép- és szövegkeretet utólag ragasztották a kép- és szövegükörre: a kompozíciók jelenlegi formájukban tehát újabbak, mint a kéziratlapok, amelyek felhasználásával készültek. Az is ezt sugallja, hogy a képpoldal beragasztott verssorainak alján még látszik néhány betűvég egy ollóval levágott versorból.

Mindkét folió szövegoldalán négy oszlopba rendezett huszonnégy sorban negyvennyolc, *naszta'liq* stílusú kalligráfiával írt párvers olvasható Nezámi művéből: sorkihagyás a szövegoldalakon nincsen. A GYJK. 97r előoldal tetejének versindítása: *Par-e hodhod be-zír-e par-e 'oqáb, gúj barad az parandegán be setáb* ('Búbosbanka-tolla sastoll alatt, gyorsan megelőzi a többi madarat'), a lap alján a zárás: *Tó be zar csasm-rousani o be daszt, csasm-rousan-kon-e dzsahán kherad aszt* ('Boldoggá az arany érintése tesz, pedig a világ boldogsága csak a bölcsesség lesz'). (1. ábra.) A festményt tartalmazó hátoldal (GYJK. 97v) kezdősora: *Kháne-je dív dív-kháne bovad, gar khod-e ejván-e khoszrováne bovad* ('Egy szörnyeteg háza a pokol tornáca marad még akkor is, ha maga a királyi palota az'); zárása: *Ahan-e man ke zar-negár ámad, dar szokhan bín ke noghre-kár ámad* ('Ha bearanyozom a vasat, elhinnéd nekem, hogy ezüst').

(2. ábra.) A verssorokat befogadó festmény nem kívánja ábrázolni a szöveget, és nem is értelmezi azt, csupán annak udvari tanköltemény mivoltát érzékelteti: fehér alapon kínaias, kék festésű felhőket, állatokat és madarakat felvonultató falképekkel díszes palotatér középen a Szafavida-dinasztia korai időszakára (16. század) jellemző csúcsos süveges uralkodó trónol; előtte hasonló viseletben egy ostáblát néző, fiatalabb, szakálltalan herceg térdepel, és az uralkodó tanácsait hallgatja. E központi szereplőket két oldalról és alul-felül további előkelők fogják közre, némelyikük kezében az uralkodóhoz hasonlóan boszorkahely látható.

A GYJK. 96v hátoldalon az előzőhöz hasonlóan idősebb, csúcsos süvegű fejedelem tanácskozik egy fiatalabbal; ezúttal szabad térben, egy kupolás épület előtt, amelynek külső falát ismét felhők és állatok díszítik. A szövegrész a *Haft pejkar*nak abból a részéből való, ahol Bahrák király iráni előkelők kérdésére válaszol, de a kép csak igen lazán kapcsolódik a szöveghelyhez. Az előoldal GYJK. 96r szövegoldalán a *Bá shomá án konam ke bájad kard, v-az shomá án khoram ke sájad khord* ('Azt teszem veletek, amit kell, és azt eszem nálatok, amit lehet') sorral kezdődő vers a *Kej manam. Kej bord mokhálef, tádzs? Dzsosz be Kej-záde kí dahand kharádzs?* ('A király én vagyok, ugyan mikor szerzett az ellenség koronát? Királyi sarjon kívül ugyan kinek fizetnek adót?') sorral lép át a képpoldalra. (3–4. ábra.)

Mindkét lap kompozíciója a 16. század második felének udvari stílusát ismétli leegyszerűsítve. A GYJK. 96v esetében pontosan beazonosítható a konkrét előkép: Amír Khoszrou Dehlavi (1253–1325) Nezámi ciklusa nyomán írt *Khamszéról* a *Matla' ol-Anvár* ('Fények kigyúlása') című költemény egyik illusztrációja, amely jelenleg a londoni British Museumban található (5. ábra).⁴ Mind a nyolc szereplő – és a ló – a londoni kép redukált változata, de a Londonban látható barlangi színteret a sepsiszentgyörgyi képen építészeti háttérre cserélték. Míg Londonban a kép gondosan követi és közvetíti a Nagy Sándor és Platón találkozásáról szóló szöveget, különösen a képbe integrált sorokat, addig a sepsiszentgyörgyi kép másolóját még az sem zavarta, hogy a kompozíció londoni eredetije egy teljesen más irodalmi műhöz készült. A másolás itt tapasztalható módja a perzsa festészet különböző korszakaiban bevett gyakorlatnak számított, a szövegtől függetlenné váló kép azonban elsősorban 20. századi jelenség.⁵ A londoni képnek nyilvánvalóan szerepe volt a sepsiszentgyörgyi változat létrejöttében, de ezt

⁴ Ltsz. 1937.0710.0.324. Charles Hazelwood Shannon (1863–1937) gyűjteményéből. CANBY, Sheila R. 1993, 84, 51. kép. Amír Khuzrau *Khamszéról* kéziratos hagyományához lásd

BREND, Barbara 2003.

⁵ KELÉNYI Béla – SZÁNTÓ Iván 2010, cat. Soudavar, Abolala 2016, 74–87.

egyelőre nem tudjuk pontosabban megítélni, mint ahogyan a londoni kézirat széthullásának ideje és körülményei is további kutatásra várnak.

Az előzőkhöz hasonlóan, a 16. századi udvari festészetet leegyszerűsítve, annak színösszeállítását is tompítva felidéző mű a GYJK. 98 miniatúra; ez azonban a GYJK. 96–97 képpárnál korábbi időkre, az 1550 előtti évtizedekre nyúlik vissza, és azokénál biztosabb rajzkészségről tanúskodik. (6. ábra.) A kor egyik vezető tabrizi udvari művészenek, Mír Moszavvernek egy 1524–1525-re keltezett Nezámi-kézirathoz készült alakjait (7. ábra) idézik a fakó színekészletű, kompozit háttérbe helyezett figurák.⁶ A korai szafavida alakokkal ellentétben a rudakra emelt két napernyő motívuma egy 1550 utánra keltezhető miniatúrával, Nezámi *Lejli és Madzsúnjának* egy Washingtonban található illusztrációjával (8. ábra) mutat szoros rokonságot.⁷ Szöveg itt nincsen, ezért a székelyföldi kép nem tekinthető illusztrációnak, ugyanakkor az ernyők árnyékában helyet foglaló fejedelem és úrnő Salamon (Szulejmán) és Sába királynője vagy Khoszrou és Sírín találkozásának gyakran ábrázolt jelenetére emlékeztetnek.

A GYJK. 101 miniatúra szövegrészletét egyelőre nem sikerült azonosítani, bár a Szá‘eb Tabrizi (1592–1676) költészetével való rokonság kimutatható. (9. ábra.) Nem megállapítható a kapcsolat az elfátyolozott arcról szóló versrészlet és a palotája félig tárt kapujából félénken az érkező hercegre kitekintő úrnő jelenete között sem. A hat festmény közül ez a mű keretezésének gazdagságával tűnik ki. Kéziratokban legfeljebb a címlapot szokás ilyen összetett fejléccel ellátni, itt azonban a három verssor nyilvánvalóan nem az azonosítatlan költemény elejéről származik. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy ezúttal

is egy kéziratlapként megformált, eladásra összeállított kompozícióval állunk szemben, egy régebbi kéziratból származó kalligráfia felhasználásával.

A gyűjtemény két utolsó darabja (GYJK. 99 és GYJK. 100) önálló festmény, nem kézirat-imitáció. Feliratot nem tartalmaznak, és nem konkrét eseményt, szereplőket ábrázolnak, hanem kerti, patakparti mulatságot, a perzsa festészet százával másolt, kedvelt témáját. A GYJK. 99 festmény három nyúlánk alakja, zöld kertje és kopár hegy-piramisa a 16. század végi Qazvín, a GYJK. 100 szerelmespárjának csak jelzészzerű tájháttere a 17. századi Iszfahán művészetére vezethető vissza. (10–11. ábra.)

A fentiekben megállapíthattuk, hogy a Székely Nemzeti Múzeum perzsa miniatúrái egy vagy több olyan iráni műhelyben készülhettek, ahol eredetiben vagy reprodukción rendelkezésre álltak a klasszikus perzsa művészet remekművei, és azokból a kalligráfia, festmények, keretdíszek összedolgozásával virtuóz kompozíciókat állítottak elő. Hogy ez mikor és hol történt, annak kiderítése – Szentkatolnai Bálint Gábornak is köszönhetően – most már a perzsa művészet székelyföldi érdeklődőire vár.

Köszönetnyilvánítás

A sepsiszentgyörgyi perzsa miniatúrákról Kelecsényi Ágnes osztályvezetőnek és Jablonkay Juditnak (MTA KIK, Keleti Gyűjtemény) köszönhetően szereztem tudomást. A Bálint Gábor-proveniencia lehetőségét Jánó Mihály nyugalmazott muzeológus művészettörténész vetette fel. A provenienciakérdéshez kapcsolódó adatokat és a miniatúrák gyűjteményadatait, reprózását, a feldolgozásukra való felkérést a Székely Nemzeti Múzeum munkatársainak (Vargha Mihály igazgató, Sántha Géza, Both Noémi, Sebestyén Viola és Boér Hunor) köszönöm.

Szántó Iván – Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Orientalisztikai Intézet, Iranisztikai Tanszék, Budapest, Múzeum körút, 4D/206, H-1088; szanto@caesar.elte.hu

⁶ New York, Metropolitan Museum of Art, Alexander Smith Cochran ajándéka, 1913; 1913.228.716. SOUDAVAR, Abolala 2016, 57; BREND, Barbara 2003, 190.

⁷ Washington, Library of Congress, 1-86-154.123. Lásd NE-METH, Titus 2017, 4.1.

Gyűjteményadatok

Székely Nemzeti Múzeum, Gyárfás Jenő Képtár, Sepsiszentgyörgy(GYJK)

GYJK. 96	269 × 166 mm (kép-, illetve a rectón szövegtest: 203 x 109 mm), papír
GYJK. 97	269 × 167 mm (kép-, illetve a rectón szövegtest: 202 x 111 mm), papír
GYJK. 98	225 × 160 mm (képtest: 171 x 99 mm), papír
GYJK. 99	230 × 141 mm (képtest: 167 x 80 mm), papír
GYJK. 100	291 × 192 mm (képtest: 150 x 91 mm), papír
GYJK. 101	316 × 198 mm (képtest, beleértve a keretdekorációt: 293 x 174 mm), papír

Levéltári források

A Székely Nemzeti Múzeum intézményi levéltára (SZNM It)
– Alapleltár (a székely közületeknek való 1879-es múzeumátadás leltára), in: *Muzeum: I. 1875–1879. Látogatók könyve; Alapleltár*
– *Cserey-Székely múzeum naplója (CsSzN)* (SZNM It, 1902-1)

Irodalom

- BREND, Barbara
2003 *Perspectives on Persian Painting: Illustrations to Amir Khusrau's Khamsah*, London.
- CANBY, Sheila R.
1993 *Persian Painting*, London.
- MELIKIAN-CHIRVANI, Assadullah
2007 *Le Chant du Monde*, Paris.
- NAGY Géza
1890 [valójában legkésőbb 1889] A Székely N. Múzeum ismertetése, *A Székely Nemzeti Múzeum Értetője*, I. rész, 40–90.
- NEMETH, Titus
2019 *Arabic Type-Making in the Machine Age*, Leiden.
- SOUDAVAR, Abolala
2016 *Reassessing Early Safavid Art and History: Thirty Five Year after Dickson & Welch 1981*, Houston.
- SZÁNTÓ Iván
2010 A perzsa könyvfestészet végnapjai, in: Kelényi Béla – Szántó Iván (szerk.): *Két korszak határán. Perzsa művészet a Qádzsár korban (1796–1925)*, Budapest.

Şase picturi persane în Muzeul Naţional Secuiesc

(Rezumat)

Două foi din cele şase ale muzeului, ilustrate cu miniaturi, provin din aceeaşi sursă: GYJK. 96 şi GYJK. 97 conţin părţi probabil dintr-o versiune prescurtată a operei lui Abu Muhammad Ilyas Nizami Ganjawi (1141-1209), *Haft Paykar* (o poezie din *Khamsa*). De precizat însă: aceste imagini nu constituie ilustraţii ale textului, ci urmează tiparul ilustrării anumitor manuscrise Safavide din sec. al XVI-lea. În cazul GYJK. 96 se poate identifica şi tiparul concret: este vorba de o ilustraţie a poeziei lui Amir Khusraw Dihlawi (1253-1325), *Matla' al-Anwar*, aflată în prezent în British Museum. Unele elemente ale GYJK. 98 arată influenţa pictorului Mir Musawwir, ale unei ilustraţii făcute la un manuscris Nezami din 1524-1525, altele în schimb prezintă caracteristici înrudite cu o altă ilustraţie la Nezami, de după 1550, păstrată azi la Washington. Identificarea textului de pe GYJK. 101 nu s-a reuşit deocamdată cu suficientă exactitate, dar – fără doar şi poate – provine de la mijlocul unui poem mai lung, iar cadrul bogat, specific mai degrabă pentru pagini de titlu, pare să indice că foaia de manuscris a fost ornamentată pentru a putea fi vândut mai uşor. GYJK. 99 şi GYJK. 100 reprezintă picturi individuale (în sensul că par să nu fi făcut parte din vreun manuscris mai lung) şi arată influenţa artei quaznine de la sfârşitul sec. al XVI-lea, respectiv a artei Isfahanului din sec. al XVII-lea. Miniaturile au ajuns în muzeu în 1879, din călătoriile în Asia, din 1871-1874 ori 1877-1878, ale lingvistului poliglot Gábor Szentkatolnai Bálint (1844-1913). Data intrării este importantă: miniaturile constituie în consecinţă cu şanse mari opere din sec. XVI–XVIII. Datarea mai exactă necesită cercetări viitoare, de ex. în privinţa materialelor folosite la realizarea miniaturilor.

Six Persian Paintings in the Székely National Museum

(Abstract)

Two of the Museum's six folios containing the miniatures belong together: GYJK. 96 and GYJK. 97 include excerpts from what might have been an abridged manuscript of the *Haft Paykar*, a poem from the *Khamsa* of Abu Muhammad Ilyas Nizami Ganjawi (1141–1209). However, the accompanying paintings apparently do not illustrate the text: instead, they paraphrase illustrations from different, dispersed Safavid manuscripts from the 16th century. In the case of GYJK. 96, the archetype can be identified as a painting from the *Matla' al-Anwar* of Amir Khusraw Dihlawi (1253–1325), now in the British Museum, London. Some aspects of GYJK. 98 recall the style of the painter Mir Musawwir, particularly a single folio from a Nizami manuscript in the Metropolitan Museum, New York, dated 1524–1525, while some other characteristics of the same painting are reminiscent of a later, mid-16th-century illustration of Nizami, in Washington. So far imprecisely identified, the text of GYJK. 101 is obviously from the middle of a longer poem, deceptively enshrined by an elaborate framing device which is normally reserved for opening folios, prompting us to suggest a commercially motivated upgrading of a manuscript leaf. GYJK. 99. and GYJK. 100 are single-leaf compositions (i. e. not purporting to be from manuscripts): displaying elements which relate them to the style of late-16th-century Qazwin and 17th-century Isfahan, respectively. This group of Persian paintings was acquired by the Museum from the Székely-Hungarian orientalist and linguist Gábor Szentkatolnai Bálint (1844–1913), who collected them during his Asian travels in the 1870s, based on which it is reasonable to assume that they are 16th–18th-century compositions. Nevertheless, for a more accurate dating further research will be necessary, involving, among other things, a closer examination of the materials and techniques used for assembling the folios.

1. ábra Nezámí *Haft pejkar* című művének egy lapja. Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum, GYJK. 97r

2. ábra Udvari jelenet Nezámí *Haft pejkar* című művének néhány sorával. Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum, GYJK. 97v

3. ábra Nezámí *Haft pejkar* című művének egy lapja. Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum, GYJK. 96r

4. ábra A herceg és a filozófus, Nezámí *Haft pejkar* című művének néhány sorával. Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum, GYJK. 96v

5. ábra Nagy Sándor és Platón találkozása, Amír Khoszrou *Matla' ol-Anvár* című művéből, Irán, 1560 körül.
London, British Museum, ltsz. 1937.0710.0.324

6. ábra Fejedelmi pár. Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum, GYJK. 98

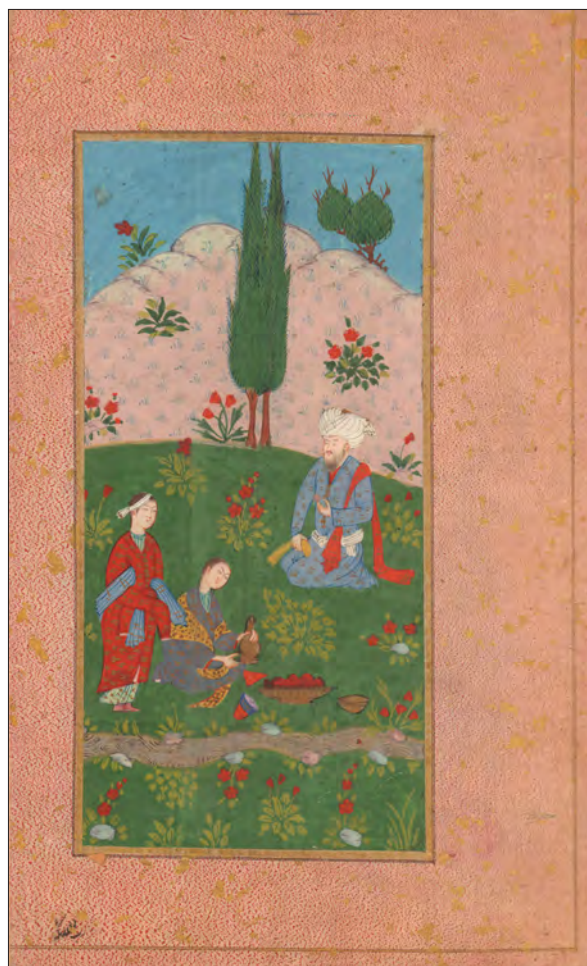
7. ábra Nagy Sándor megpihen egy patakparton, Nezámí *Eszkandarnáme* című művéből, Irán, 1524–1525. New York, Metropolitan Museum of Art, ltsz. 1913.228.716

8. ábra Lejli és Madzsún újultan esnek össze, Nezámí *Lejli va Madzsún* című művéből, Irán, 16. század második fele. Washington, Library of Congress, ltsz. 1-86-154.123

9. ábra Herceg és hercegnő találkozója. Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum, GYJK. 101

10. ábra Patakparti jelenet. Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum, GYJK. 99

11. ábra Szerelmespár. Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum, GYJK. 100

